

## A JOGI OKTATÁS REFORMJA ÉS A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK.

Az ügynevezett praktikusok gyakorlatiassága igen gyakran nagyon impracticus. A távolabb fekvő okok rendszerint sokkal fontosabbak a közelfekvőknél. A praktikusság fanatikusai pedig rendszerint a távoli okok kutatásának megvetésével szoktak büszkélkedni. A természettudományban ez már triviális igazság; a társadalmi tudományokban azonban még nem tudott elismerést szerezni.

Ha úgy akarok betegséget gyógyítani, hogy közvetlenül csak a betegséget kutatom, akkor manapság már tudatlan kuruzslónak mondanak. Ha egy lépéssel tovább megyek és kiragadom az okok láncolatából a legközelebb állót és a legszembe-  
szökőbbet, akkor félművelt empirikus vagyok. Ha az okok láncolatán végighaladok a mai tudás határáig és a legmélyebben fekvő ok eltávolításával akarom megszüntetni a betegséget, akkor a mai tudomány színvonalán álló orvos vagyok. Ha pedig még ennél is tovább megyek s dolgozószobám négy fala között kísérletezve az élettan rejtelmeibe akarok behatolni, vagy a bacillusok életét kutatom, akkor tudós, esetleg az emberiség jóltevője vagyok.

Ellenben ha a társadalom kelevényeit, daganatait csak akkor kezdem gyógyítani, a mikor már nagyon mérgesek s akkor is csak egyszerűen fel akarom őket vágni, akkor az actualitas iránt érzékkel bíró számbavehető ember vagyok, a kivel lehet beszélni politikáról. Ha egy lépéssel tovább megyek és kiragadom az okok láncolatából a legközelebb állót és a legszembe-  
szökőbbet, akkor doctrinaire a nevem és bár némi bizalmatlansággal vannak is velem szemben, de még mindig meghallgatnak. Ha végighaladok az okok láncolatán és a leg-

egy büntetőjog kivételével — bosszantó theoretikus vagyok, a kit minden szolgabíró lemosolyog. Ha pedig dolgozó szobám négy fala közé vonulva az ősemberek közintézményeit kutatom avagy alapvető lélektani igazságokat igyekszem a társas élet tüne-  
ményeire alkalmazni és azt állítom, hogy ebből a közélet kérdé-  
seire fontos következmények folynak, akkor meghibbant velejű futóbolond vagyok.

Pedig hiába, nemcsak az áll, hogy ezek a távoli, rejtett okok egyre hatnak és alakítják, formálják a társadalmakat; de még áll az is, hogy ezek a sokat gúnyolt teoriák gyakorolják a társadalmakra a legmélyebb befolyást, a mit ember *politikai működéssel* gyakorolni képes. Királyoknál, államférfiaknál, hadvezéreknél hatalmasabbak ezek a szürke elméletek. A közhatalom kezelőinek apró intézgetései csak törpe változtatások ahhoz a hatalmas befolyáshoz képest, a melyet az ezek mélyén forrongó eszmék gyakorolnak. A Plato postulumát, hogy a bölcsek legyenek a királyok, az élet egyre közelebb hozta a megvalósuláshoz. Mert ha nem is a bölcsek a királyok, de a királyok a fejlődés iránya szerint hovatovább a bölcsek közegeivé lesznek. A szürke elmélet szárnyán szállott széjjel Európaszerte a népsouverainitas fürgetege, a mely a patrimonialis és rendi kormányzatokat detronisálta és hosszú gehrockban járó görnyedt tudósok voltak, a kik az emberjogok, a velünk született jogok forradalmát megcsinálták. A hatalmas marxismus ősapja a »Das Kapital« szerzője. De miért is említsek apró példákat a Jézus új erkölcsi elméletének hatalmas példája helyett ?

Zola mélységes mondása: *La science est seule revolutionnaire*, — nincsen más, csak a tudomány forradalma — nem legkevésbé áll a társadalomtudományokról s nem ok nélkül adta a jogbölcselet tanszékének egy kétségtelenül eszes katolikus egyházi író azt a gyűlölködő nevet, hogy *cathedra pestilentiae*.

Nem terjeszkedhetem ki e helyen arra, hogy miként keletkeznek ezek az elméletek, nem mutathatom ki összefüggésüket a gyakorlati élet elhanyagolt és erősen jelentkező szükségleteivel és az emberiség általános ismereteinek fejlődésével. Azonnal kénytelen leszek ezt a kérdést egy másik vonatkozásában is megérinteni a nélkül, hogy kifejthetném. A mit én itt ki akarok említeni, csak az, hogy ezen elméleteknek milyen óriási szerep jutott az emberi társadalmak fejlődésében.

Az alkalom pedig, a mely erre késztet, a jogi oktatás tervbe vett reformjával felmerült az a törekvés, a mely a leg-

sajátosabb társadalmi tudományok közül kettőt, a jogbölcseletet és a politikát, a jogi és állami élet legtávolabbi okainak, tudományos törvényeinek keresőit ki akarja küszöbölni a jogi oktatás keretéből.

Mert a jogi oktatás reformjáról készülő törvényjavaslatnak az a terve, hogy a jogbölcselet és politika vizsga tárgyát ne képezzék, hanem csak hallgatásuk legyen kötelező, a jogi oktatás keretéből való teljes kiküszöbölésüket jelentené. Az élet valóságát nézzük, nem phrasisokat és papirosintézményeket. Már pedig nálunk a valóságban, főként a jogi karon, csak a vizsgatárgy a tantárgy. A jogi oktatás mai rendje szerint az ethika hallgatása is kötelező minden jogászra; de a ki csak valamelyes tapasztalatokat szerzett jogi oktatásunkról, nem fogja állíthatni, hogy az ethikának igazán szerep jut jogászaik kiképzésében. Mindegyiknek bele van írva az indexébe, de ezer jogász között nem akad három, a ki egy ethikai kérdésre meg tudna felelni. Csakis ilyen írott malaszttá válnék a jogphilosophia és a politika hallgatása az új tervezet szerint.

Ha ez a készülő terv megvalósul, egyike lesz a sírjába hanyatló század legrövidlátóbb, legtudománytalanabb intézkedéseinek.

Minden szempontból egyike a legvisszásabb törekvéseknek. A jogbölcseletet és a politikát könnyen ki lehet ugyan törülni a tantárgyak sorából, csak egy rossz rendelet vagy törvény kell hozzá; de nincsen az a kormányhatalom, a mely ki tudná hagyni magából a közéletből azt a szükségletet, a melyet a jogbölcselet és a politika kielégíteni hivatva vannak. Maga az a tény, hogy törvényeink vannak s hogy törvényeket alkotunk, szükségképen, physiologiaiilag szükségképen, bizonyos érzelmeket és elméleteket hoz magával a törvényekre vonatkozólag. Az élet, mondhatjuk, hogy az emberi organismus szükségletei ezek az érzelmek és elméletek.

Conservatív és liberális érzelmeket és elméleteket, aristokratikusokat és demokratikusokat, socialistikus és individuális érzelmeket és elméleteket maga az élet produkál és pedig nemcsak aránylag magas fokon, hanem már a társadalmi fejlődés igen primitív stádiumaiban is. A jogbölcselet és politika, valamint a társadalomról szóló tudományok egyáltalában, csak differentialisai ennek a primitív elmélet-alkotásnak.

Valamikor a társadalmak primitív tagozatlansága idejében az élettani elméleteket is éppen ilyenformán valamennyien gyár-

tották és így látjuk ezt vad és félvad törzseknél még mai nap is. Valamikor a gyermeket kizárólag az anyja véreből valónak hitték s azt tartották, hogy a férfinak a nemzésre nincsen befolyása, jött idő, a mikor csakis az apa vérbeli utódának tekintették. Ausztrália vadai maiglan azt tartják, hogy szellemek bújnak a nöbe és ezek okozzák az anyaságot. Differentialtabb fokán a társadalomnak azonban kiválik a biológia tudománya; többé nem valamennyien foglalkoznak biológiai igazságok kiderítésével is; hanem ez a feladat kevesek élethivatásává lett. A társadalmi törvények kutatásában ez a differentialódás még csak most van folyamatban. Már kialakult ugyan a hivatásszerű törvénykeresők mestersége, de a köztudat még mindig ugyanannyi jelentőséget hajlandó tulajdonítani az akárki — hogy úgy mondjam, házi használatra készült — elméleteinek, mint a hivatásszerű társadalomtudósokéinak. Így keringenek azután széltében még manapság is társadalmi elméletek, a melyek alkotói előtt a társadalom egész szervezetének a képe a maga összes működésével, functióval, céljaival sohasem állott tisztán. Csak a társadalom működésének egy-egy részletecskéjéből ad hoc megconstruált elméletek ezek. Nem tökéletesebbek, mint a primitív ember nemző elméletei.

És ezek az emberek, a kik ilyen fogyatékosán és töredékesen gondolkoznak a társadalomról, a kiknek szemei előtt csak úgy nem jelent meg a társadalom rendszeres képe, a hogy a laikusnak nincsen rendszeres képe testének physiologiai működéséről, noha napról-napra végzi azokat, ezek az emberek állítják, hogy a társadalomról szóló tudományok (értsd sociologia, politika, jogbölcselet) nem lehetnek vizsga tárgyai, mert még nem eléggé megállapodottak, hogy az elméletek, a különböző irányok harcza még sokkal élénkebb, semhogy a tanulóktól határozott tételek tudását lehetne kívánni.

Ezen az alapon ugyan semminemű philosophiai disciplina sem lehetne vizsgák tárgya és legújabbán a nemzetgazdaságtanból való vizsgáztatást is abba kellene hagyni, mert ugyancsak mélyreható szakadások s az ellentétes elméletek hatalmas hullámai ott is bizonytalanná tették a talajt. De ilyen messzire még sem mennek a társadalomtudományok ellenzői. Pedig akármilyen kevésbé megállapodott is még a politika, a jogbölcselet, más tudományokhoz hasonlítva, a társadalomnak laikus, vagyis egészen tudománytalan szemléletéhez képest mégis csak az igazságoknak hatalmas rendszerét nyújtják. Mégis csak különb alapot

nyújt p. o. a socialismus és individualismus rendszereinek megítélésére, ha Marx és Spencer tanításait állítjuk szembe, mintha a közszájon forgó socialis babonák és háziszerek bölcseségének engedjük át a társadalmat. Olyan messze áll ez a kettő egymástól, mint az orvostudomány a kuruzslástól és a népies javaszerektől. S nincs tudománytalanabb és egyszersmind az emberiség fejlődésére, a haladásra károsabb vállalkozás, mint az, a mely a társadalom tudományos megismerését akarja megakasztani.

Az egész javaslaton végigvonul az az irány, a mely mohón kap a legszembeötlőbb gyakorlati hasznon és ebbéli buzgóságában elsurran a leghasznosabb tudományosság mellett.

A büntető jogászok e tervezet szerinti kiképzésén sem fogna meglátszani, hogy az a XX. század hajnalán készült. A törvénytudomány orvostan meg lélektan kötelező tanításának sehol semmi nyoma. Ma, a mikor már egészen nyilvánvaló, hogy a törvénytudomány orvostan és lélektan ismerete nemcsak a törvényhozás, a büntetőjogpolitika, hanem a legszorosabb jogalkalmazás szempontjából is teljesen nélkülözhetetlen, ma, a mikor általános a panasz, hogy a büntetőbíró a szakértőket még igénybe sem tudja venni, mert fogalma sincsen róla, hogy mit kell s mit lehet tőlük kérdezni; ma, a mikor bírának a szakértőkhöz intézett kérdéseiről mulatságos adomák forognak közszájon a bírói tudatlanság jellemzéséül, a tervezet még mindig azon az állásponton van, hogy a bírónak nem kell tudnia semmi egyebet, mint a büntető-kódex paragrafusait. Olaszországban felmerült már az a terv is, hogy a büntetőbíró egészen speciális szakképzést kapjon az egyetemen, a mely neki nyújtsa mindazt, a mire hivatása gyakorlásánál szüksége van, tehát a büntetőjogon kívül lélektani, törvénytudomány orvostant, criminológiát, kriminálstatistikát; követelik, hogy rendezzenek be számára büntettes klinikákat, vigyék el fegyházakba, börtönökbe, az őrütek házába, hogy megismerhesse a büntettest és rokonait, tanulja meg a bűn okait, tudja mérlegelni a büntetés hatását. Micsoda szegényes útravaló mindezek helyett a büntetőjog négyszáznyolcvanhat paragraphusa és micsoda nyomorúságos toldalék hozzá az alaki és anyagi bűnhalmazatról meg a szándékosság fajairól stb.-ről szóló szép logikus kategóriák.

A magyar egyetemek a jövőben is a nélkül fogják elbocsátani kebelükből a leendő büntetőbírákat, ügyészeket s a leendő büntető törvényalkotókat, hogy csak sejtelmével is felruháznák

őket annak, a mit az öntudat zavarairól, a rendellenes lélek-állapotokról tudunk s ha pornographikus szennyirodalmunk nem volna olyan szomorúan fejlett, büntetőjogászaink talán még csak nem is sejténék, hogy pervers nemi ösztönök is vannak. Bizonyosan nálunk sem ritka a *Ferri* bírása, a ki egyenesen főlháborodott, látván, hogy az orvosszakértő a vádlott füleinek és lábujjainak vizsgálatával is segít magán, a mikor elmebeli állapotát kellett megállapítania.

Hát persze vannak fontosabb dolgok a tudomány modern vívmányainál. Hogy Ál-Izidorus miként hamisította a pápai dekrétumokat és hogy miért apokrif eme vagy ama bulla. Miképen kell a pápai breveket kiállítani s hogyan kell a pápát megválasztani, hogyan koplalnak a bíbornokok, hogyan üdvözlik pápává választott társukat, stb. A ki egyszer a jogi facultást választotta pályájául, azt az alma mater többé el nem ereszti, a míg ezekre gondosan ki nem oktatja, mintha bizony bíbornokokat akarna nevelni.

A discordans canon-ok concordantiája, régi pápák családfintasága mind sokkal fontosabbak a socialis lét alapproblémáinak megértésénél, az emberi léleknek a büntetetre hajtó sötét rejtelmeinél, a börtönügy legújabb kísérleteinél, az Individualismus és socialismus, az egoismus és altruismus stb. világot mozgó nagy kérdéseinél.

A recriminálást folytathatnók. Én ugyan még sohasem hallottam a magyar jogászság túlterheltségéről és egyáltalában nem vagyok azon a véleményen, hogy a társadalom tudományos megismerésének a positiv jog megtanulásának rovására kellene mennie, hanem azt hiszem, hogy ez a kettő egészen szépen elférne egymás mellett jogászaink fejében. De ha már nem enged egyenlő tért mind a kettőnek, miért ad előnyt jogi oktatásunk a társadalmi alapproblémákkal szemben még a csefrefőzés misteriumainak is, és miért kelljen jogászainknak ezerféle, szinte napról-napra változó pénzügyi jogi szárazságot magukba szedniök, a mikben nincsen lélek, a mikből nem a tudomány friss lehellete, hanem csak a közjegyzői irodák, meg az adóhivatalok dohos levegője árad a nagy eszmékre szomjas és csak ezek iránt fogékony fiatal lelkek felé? Ez már az egyetemnek mint szakiskolának messze túlajtása az egyetemnek mint tudományos intézetnek feladataival szemben. Mintha bizony nem volna elégséges teszem a pénzügyi jognak főelveit és főintézményeit megtanulni

s mintha az apró részletek elsajátítására nem maradna elég idő a bürokratizmus szomorú óráiban.

S ha a legsúlyosabb kifogások után nem fölösleges még kevésbé súlyosakat is említeni, a jogi oktatás tervbe vett reformja ki fogja szakítani a jogi fakultást a scientiarum universitásból és egy elszigetelt szakiskolává fogja azt degradálni a többi karokkal szemben. A *jurisprudentia* magában véve nem ad műveltséget, nem szélesbíti a látókört, nem mutat meg ebből a szép és gazdag világból semmit sem; csak a gondolkodás formáit szoktatja egy bizonyos szabatosságra és szabályok kezelésére ad nagyfokú virtuositást. Közvetlen praktikus hasznán kívül a *jurisprudentiának* nincsen meg szélesebb körű műveltséget adó, eszmeképző hatása. Míg az orvostudomány, a természettudományok, a *philosophia*, az irodalmak hallgatói valamennyien világfelfogást, életnézetet kapnak szaktudományukkal együtt, míg mindezekben a szaktárgyakban visszatükröződik a nagy világegyetemnek legalább egy darabja, addig jaj a jogásznak, ha a *jurisprudentia* száraz kategóriáiból akarná nézni a világot.

A jogásznak az egyetem ebből a szempontból nem fog nyújtani semmit; az ő *gymnasiumi* műveltsége a teteles törvénytudáson kívül kevéssel fog gazdagodni. Szerencsére a nemzetgazdaságtant, a római jogot és a jogtörténelmet még az új javaslat életbelépése esetén is fogják tanulni a jogászok és ebből a társadalom és állam igaz képének egynéhány töredékét az okosabbak össze fogják rakhatni maguknak; de a római gondolkör és a középkori jogfejlődés mégis csak egy csekély része az egésznek s a nemzetgazdaságtan is csak egyik oldala a társadalomtudománynak. A primitív társadalmi intézményekről nem fognak tudni semmit, nem fognak sejteni, hogy a mit a hűbériség vagy a római jog világában *curiosumként* bámulnak, az hasonló okokból megismétlődött mindenfelé. Pedig ez adja meg az igazi *objectivitást*, az igazi történelmi szempontokat, az igazi tudományos és következőleg az igazi praktikus felfogást. Helyes fogalmat a társadalomról, az egyez intézmények súlyáról, társadalmi lehetőségekről és szükségégekről csakis a rendszeres *sociologia* és *ethika* egésze adhat.

De talán nem időszerű többet kérni, a mikor a kevesebbet is veszély fenyegeti. A jogbölcselet és politika is alkalmasok voltak a nemzetgazdaságtan mellett ennek a *perspectivának* a megnyitására.

Ha nem is adják meg a *sociologia* és *ethika* egészének

látókörét, de mégis a jogbölcselet és politika magaslatairól már meg lehetett mutatni a körülöttük fekvő magaslatokat is. Ha ezentúl még ezekre sem vezetnék fel az ifjúságot, akkor bizony szomorú kis tájék lesz az, a melylyel a jurisprudent sánczain belül fog megismerkedni.

A kicsiszolt csillogó gyémántból nehéz a szín tulajdonságait megállapítani. A jogászat csillogó kristályai sem adnak számot eredetükről és anyagukról, azok sem tanítanak meg a társadalom ismeretére.

De a jogászat nem nevel törvényhozókat sem, nem ad társadalomfejlesztő eszméket. Főszerepe a conserválás, a meglévőnek rendszerbe foglalása. Az alkotás szelleme nincsen meg benne. Már pedig nemcsak törvényalkalmazókat kellene nevelni, de törvényhozókat is.

Noha a jogi oktatás szűkebb értelemben vett tudományos részének kiterjesztésére most csakugyan nem fúj kedvező szél, még sem akarom e helyen egészen szó nélkül hagyni az ethika hamupipókeségét a mai jogi oktatásban. Az új rend alkalmasint még kötelező hallgatását sem kívánja, bár erről egyelőre meg nincsen szó. Pedig az ethika az emberi cselekvés helyes főelveit tanítja s nélkülözhetik-e ezek ismeretét, a kik az emberek cselekvését szabályozni hivatva lesznek; nem eminens praktikus szükség-e, hogy a köztudatba tudományos nézetek szivárognak át és váljanak közmeggyőződéssé arra nézve, hogy mely cselekedetek morálisak és melyek immorálisak? Ez nemcsak paedagogusoknak és philosophiae professoroknak való időtöltés, hanem a nép széles rétegeinek való ismeret s legelső sorban teljesen nélkülözhetetlen azoknak, a kik a nép vezetését választották élethivatásukul. A jogbölcselet ugyan e tudománynak egy része, de csak az állami élethez való vonatkozásában fejti ki a helyes cselekvés elveit s nincsen eléggé mély és eléggé biztos alapokra fektetve mindaddig, a míg a helyes emberi cselekvés általános elveiből nem indulhat ki.

A modern természettudományok, nevezetesen a lélektan és az élettan haladása átgyúrták a moral tudományát is. Új alapokra, biztosabb alapokra fektették; nagy gondolkodók hatalmas új morális rendszereket emeltek ez új alapokon. De mindezeknek tudását nem követeli jogászainktól az alma mater.

Ugyan mikor fogják már a helyes cselekvés főelveit fontosabbnak látni, mint a ravasz Álizidort?



A javaslat tehát rossz, mert nem fordít gondot az emberi társadalom mélyebben rejlő okainak kutatására; impraktikus, mert ezek a legmélyebb okok a legfontosabbak. Nem elégíti ki a jogelméletek iránti közszükségletet és arra a primitívebb fokra akar bennünket visszalökni, a mikor a társadalmi elméletek az emberek saját tapasztalatainak szűk körében készülnek a tudomány segédleme és kritikája nélkül. Annyira tudománytalan, hogy a modern socialis tudományok legközvetlenebbül praktikus vonatkozású vívmányaira sem vet ügyet s még a jogalkalmazás munkájára sem a XIX. század nyújtotta eszközökkel nevelné jogászainkat. Inkább középkori jogtörmeléssel meg aprólékos céltalan adathalmazsal tölti meg jogászaink fejét, semhogy a társadalom alapproblémáiba, a világot mozgató nagy törvényekbe nyújtana nekik bepillantást. Kiszakítja a jogi oktatást a tudományosság egyeteméből és burokrata-nevelő szakiskolává süllyeszti a jogi facultást.

Teljesen negligálja a helyes cselekvés tudományát, az ethikát, minden társadalmi kérdés alaptanát. Nem nevel törvényhozókat.

Mindezek után édes-keveset érdekelhet bennünket az a kérdés, hogy a kötelező doctoratust a tervezet el akarja-e törölni vagy sem s hogy az államvizsga egységes lesz-e vagy sem. A tervezetnek az a része, mely szerint az államvizsgán, a mely pedig az egész új vizsgarendszernek és ezzel természetesen az egész jogi oktatásnak is súlypontját fogná képezni, nem az egyetem professorai, hanem gyakorlati emberek — bírák, ügyvédek, hivatalnokok — fognak kérdezni; stílszerű betetőzése a javaslatnak. Ezzel be fognak vonulni az egyetemre is az úgynevezett »gyakorlati« kérdések, ezek lesznek irányadók már az egyetemi készüléknél is. A jog nagy problémái helyett a jognak e talmudistái csak a szakaszok különböző magyarázataira és a burokrataság egyéb apró furfangjaira fogják kényszeríteni a vizsgára készülők figyelmét. A nagy kérdések, a társadalom tudományos alaptörvényeinek száműzetése egyetemeink jogi facultásairól ezzel teljesen be volna fejezve. Az államvizsgák és a bírói meg ügyvédi vizsgák között alig volna valamelyes különbség s a jogi és államtudományi karok egyenesen joggyakornokképezdékké süllyednének.

A tudományosság szempontjából csak egyetlen egy üdvös intézkedése van a javaslatnak: a kötelező colloquiumok és a seminariumok. Ezek által a hallgatóság állandó és szoros érint-

kezésbe lépne az előadásokkal és a tudománnyal. A colloquátatást a javaslat igen helyesen adjunctusokra kívánja bízni.

Az első lépés volna ez nálunk annak a felette czélszerű különbségnek keresztülvitelére, a mely az angol egyetemeken a professor és a lecturer között áll fenn. A professor csak az ő tudományának alapvető kérdéseiről tart előadást, csak irányt szab, eszméket nyújt hallgatóságának. A kisebb részletek, a tisztán csak tételes apróságok betanítása a lecturer dolga. Világos, hogy csak ez a kettéválasztás engedi meg a tanárnak magasztos hivatását egész teljességében kifejtienie. Magasrangú nagy fizetésű, nagy és tudós feladatokra hivatott férfiak idejét vizsgáztatással, administratív teendőkkel elrabolni épp oly fonák dolog, mint évről-évre száraz részleteket imádkoztatni el velük a kathedráról. A perrendtartás részleteinek, a tisztviselői nyugdíjtörvény és egyéb kisebb jelentőségű dolgok előadását bármely értelmes adjunctus épp oly jól tudná elvégezni, mint a legtudósabb professor, a tanár pedig sokkal szabadabban fejthetné ki egyéniségét, sokkal mélyebb benyomást gyakorolhatna hallgatóira, a tudománynak sokkal magasabb régióiba emelkedhetnék, ha tisztán a lényeges, az alapvető problémák előadásával igazi hivatását gyakorolni módjában állana. Ezt az üdvös és új gondolatot azzal lehetne továbbfejleszteni, hogy a vizsgáztatás is úgy a gyakorlat emberei, mint a professorok helyett ilyen lecturer-féle docensekre és adjunctusokra bíztnék. A tudományra ez által kétszeres haszon háramlanék. A tanárok felszabadulnának a reggeltől estig való vizsgáztatás lélekölő nyüge alól. Viszont egy egész csoport ember tudományos munkálkodásra módot nyújtó és a professori pályára előkészítő foglalkozást nyerhetne. (Nálunk szintén nem megvetendő szempont.) A professoroknak e mellett módjuk lehetne, hogy a vizsgáztatás szellemére és irányára hathatós befolyást gyakoroljanak s el volna kerülve, hogy a burokraták eszmefagyasztó lehellete már az egyetemet is megdermeszsze.

Az actaintéző bölcsesség és ama bizonyos gyakorlati fortélyok elsajátítására még amúgy is egy egész életük maradna azoknak, a kiknek szükségük van rá.

Am ha azt tartaná valaki, hogy túlsok Magyarországon az eszmei tartalom s túlkevés a burokrata-chablon, az csak hadd örüljön ennek az igen-igen gyakorlati törvénytervezetnek és méltó betetőzésének, az új egységes államvizsgának.

*Dr. Somló Bódog*  
*egyetemi magántanár.*